

Zygmunt Sławoj

Korpus Ochrony Pogranicza w służbie Polsce

Niepodległość i Pamięć 6/1 (14), 39-50

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zygmunt Sławoj

Korpus Ochrony Pogranicza w służbie Polsce

I

Terytorium Polski w 1939 r. miało powierzchni 390 114 km², bez 493 km² wód terytorialnych i 494 km² pasa przyległego do wód terytorialnych oraz 7 km² powierzchni Wisły w powiecie prasko-warszawskim.

Długość granic Polski wynosiła w km: ogółem 5 548, lądowe 5 408, morskie z Zatoką Pucką (wybrzeże) 140¹. Odcinki tych granic stanowiły udział w ich długości w procentach: morskie - 2,5, lądowe - 97,5.

Najdalsze wysunięcie granicy państwowej przedstawiało się następująco:

- na północ 55°51' szerokości północnej (w powiecie brasławskim województwa wileńskiego);
- na południe 47°44' szerokości północnej (w powiecie kosowskim województwa stanisławowskiego);
- na zachód 15°47' długości wschodniej od Greenwich (w powiecie międzychodzkiem województwa poznańskiego);
- na wschód 28°22' długości wschodniej od Greenwich (w powiecie dziśnieńskim województwa wileńskiego).

Rozciągłość: z południa na północ wynosi 8°07', co odpowiada 903 km; co się równało 864 km, liczonemu na równoleżniku 52°.

Długość poszczególnych odcinków granic otrzymano przez pomiary w terenie ich przebiegu i z istniejących map.

Długość granic z Czechosłowacją (984 km) i Rumunią (507 km) otrzymano z obliczeń wartości mapowych w skali: 1:75 000 i 1:100 000.

Wytyczenie granic, pomiaru i utrwalenia ich w terenie dokonały komisje graniczne dla granicy z Wolnym Miastem Gdańskim z gen. Karolem Józefem Dupontem, szefem misji francuskiej z 4 września 1920 r., długości 121,5 km; ZSRR - polsko-radziecka, w której ze strony polskiej uczestniczyli inż.: Tadeusz Niedzielski, były profesor Szkoły Przemysłowej w Krakowie, sprawujący ogólne kierownictwo techniczne na wyznaczenie granic i ich konserwacji; inż. W. Łubieński z Poznania, pułkownik Piotr Rybarski, kierownik techniczny.

Podstawą do wytyczenia granicy z ZSRR były miejsca ustalone w umowie między Rzeczpospolitą Polską z jednej a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony, zawartej w Rydze 12 października 1920 r. (Dz. U. nr 28, poz. 161 z 25 III 1921) i pomiary w terenie mieszanej komisji granicznej polsko-radzieckiej.

1 Granica wód terytorialnych wynosiła 104 km.

Przebieg granicy z ZSRR podzielono na 4 odcinki: wileńsko-potocki, nieświeski, poleski i wołyński, które objęły 4 podkomisje. Prace trwające 4 lata zakończono 24 listopada (piątek) 1922 r. 17 sierpnia 1922 r. ustalono granicę Polską na Zbruczu przez mieszaną komisję polsko-rosyjsko-ukraińsko-białoruską. 23 listopada 1922 r. podpisano protokół o wytyczeniu granicy Polski i ZSRR w Równem. 31 grudnia 1924 r. rządy Polski i ZSRR podpisały w Moskwie ostateczny protokół w sprawie przebiegu linii granicznej obu państw.

Polska miała granice typu liniowego długości 4 136 km i pasowego o szerokości 5 m i długości 1 412 km, która przebiegała wzdłuż terytorium Polski i ZSRR od wschodu.

Granice: ZSRR - 1412 km i 66 km odcinek - łotewskiej o długości 106 km oznaczono słupami o bieżącej ciągłej numeracji: 1-77 do 2290 z kierunku od Łotwy do Rumunii. Miała ona 2 213 słupów. Przy każdym z tych słupów, 1 m wysokim, umocowano po 2 kamienie graniczne. Granica ta była oznaczona usypanymi 600 kopcami, oddalonymi każdy od siebie o około 2,35 km. W linii prostej miała 912 km, czyli była krótsza o 500 km.

Według ogólnego ostatecznego protokołu przebiegu granicy państwowej między Rzeczpospolitą Polską (RP) i Związkiem Socjalistycznych Republik Rad (ZSRR), sporządzonego zgodnie z Art. II umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie (Dz. U. RP nr 28, poz. 161 z 25 III 1921) oraz uchwałą Mieszanej Komisji Granicznej z 1 stycznia 1921, 23 listopada 1922 w Równem, 31 grudnia 1924 r. w Moskwie (protokoły posiedzeń plenarnych nr nr 8, 14, 21, 26, 30, 33, 39, 47, 54, 62 i 654) granica państwowa między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Rad biegnie: rzeką Dźwiną od rzeczki Rosica (granica państwowa między ZSRR a Łotwą) na przestrzeni 66 km (słupy graniczne od nr 0 do 77), a następnie

- od rzeki Dźwiny do Drozdy - 29,5 km (77-163);
- od w. Drozdy do w. Husaki - 16 km (163-196);
- od w. Husaki do jez. Białe - 21,5 km (196-254);
- od jez. Białe do w.w. Czernica - 27,5 km (254-282);
- od rzeki Czernica do rzeki Ponia - 37,5 km (282-350);
- od rzeki Ponia rzeką Ponią do rzeki Wilia - 16,5 km (350-379);
- rzeką Wilią i wzdłuż niej - 23,5 km (379-419);
- od rzeki Wiazynka - 66 km (578-721);
- od m. Rubieżewicze do rzeki Niemen przy chutorze Zamorzcie - 36 km (721-797);
- rzeką Niemen od chutoru Zamorzcie do punktu o 1 km na wschód od w. Ruskowicze - 11 km (797-815);
- od rzeki Niemen do rzeki Morocz - 72 (815-946);
- rzeką Morocz od punktu 1,25 km na północ od w. Starycza do punktu 1,5 km na wschód od w. Newina - 31 km (946-998).

Po stronie:

- RP - wyspa przy w. Kotki (957-958); wyspa przy w. Sieraków (977); 3 wyspy na wschód i południowy wschód od w. Rożyn i na południe od w. M. Rożyn (985, 986, 987); 5 wysp między chutorem Morin i wsią Newnia (991-995);
- ZSRR - wyspa na południowy wschód od w. Morocz i północny zachód od w. Staryna (948); wyspa przy w. Staryna (951); 2 wyspy na południe od w. Staryna (952, 953); wyspa na północ od w. Kotki (955); wyspa przy ujściu rzeki Wotka (971); 2 wyspy na wschód od w. Dubniki (988, 989); wyspa na północny wschód od

chutoru Newina (996). Od 1,5 km na wschód od w. Newina, na zachód od rzeki Morocz w kierunku południowym do chutoru Misino, w odległości 6 km na południowy zachód od Wieliczkowicze (1009) i na południowy wschód od chutoru Zagorie (2 km na wschód od chutoru (1020) Dobre), 5-6 km od rzeki Morocz; od chutoru Zagorie na wschód i przechodzi rzeką Morocz w 4,5 km na północny zachód od w. Jaśkowicze (1034).

Po stronie:

- RP - chutor Lisiczyno, w. Newina, chutor Serecy, chutor Piszczanka, chutor Wejna, chutor Dobre, chutor Zagorie, chutor Rachowicze i mniejsza część łąk morczańskich;

- ZSRR - większa część łąk morczańskich o 4,5 km na północny zachód od w. Jaśkowicze (1034), środkiem głównego koryta rzeki Morocz aż do jej ujścia do rzeki Słucz (1048) na przestrzeni 10 km;

- RP - wyspa na wschód od w. Jaśkowicze i na południe od chutoru Horkowskich (1042);

- ZSRR - wyspa na wschód od zniszczonej grobli na drodze m. Starobin-Jaśkowicze (1040-1041).

Przynależność państwową reszty drobnych wysp określa nurt głównego koryta rzeki.

- Rzeka Słucz Północna od ujścia rzeki Morocz do jej ujścia do rzeki Prypeć - 62 km (1048-1138);

- od rzeki Prypeć do rzeki Stwihi (przy w. Chrapuń) - 63 km (1138-1277)

- od w. Chrapuń na rzece Stwiha do kolei żelaznej Rokitno-Olewska do rzeki Słucz Południowa - 72 km (1384-1499);

- rzeka Korczy i wzdłuż niej do rzeki Słucz Południowa do m. Korzec - 30 km (1499-1552);

- od rzeki Korczyk m. Korzec do rzeki Wilia przy m. Ostróg - 112 km (1552-1731);

- rzeką Wilia od m. Ostróg do w. Chodaki - 34 km (1731-1764);

- od rzeki Wilii przy w. Chodaki do rzeki Zbrucz² - 84 km (1764-1861);

- rzeka Zbrucz od w. Szczęsnówka do ujścia rzeki Zbrucz do rzeki Dniestr - 225 km (1861-2290).

II

Terytorium Polski, od samego początku restytuowania niepodległego państwa 11 listopada 1918 r., było penetrowane przez obce wywiady polityczne, wojskowe i gospodarcze. Szczególne zainteresowanie pod tym względem żywił ZSRR, który nasyłał przez granicę wschodnią zorganizowane, uzbrojone bandy dywersyjne jeszcze przed podpisaniem protokołu o wytyczeniu granicy RP - ZSRR w Równem 23 grudnia 1922 r. i ustanowieniu granicy polskiej wzdłuż rzeki Zbrucz przez komisję mieszaną polsko-rosyjsko-ukraińsko-białoruską 17 sierpnia 1922 r.

13 lipca 1922 r. w polskim pasie pogranicznym granicy wschodniej uzbrojone bolszewickie bandy dywersyjne podpaliły lasy. Pożar trwał 2 dni. 18 lipca 1923 r. między godziną 8⁰⁰ a 16⁰⁰ zorganizowana banda grabiła wszystkich przejeżdżających traktem Usza³ - Rajówka i uciekła bezkarnie.

2 Nazwa miejscowa rzeki Zbrucz, pochodzi od łąk błotnych zwanych zbruczami, skąd wypływa; długości 244 km; lewy dopływ Dniestru.

3 Według *Skorowidza miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej* inż. Tadeusza Bystrzyckiego, wydanej w Przemyślu w 1931-32, Usza była wsią w gminie Krasne, powiatu Mołodeczno.

28 sierpnia 1923 r. dywersanci ograbili obywateli przejeżdżających drogę Olechnowicze-Raków i zabili policjanta. Zaalarmowano posterunek policji, z którego do miejsca zdarzenia wysłano policjantów, lecz wpadli w zasadzkę. Dowódcę zabito, a dwaj policjanci wycofali się, walcząc z większymi siłami bandytów. Zarządzony pościg w sile 3 policjantów stoczył walkę, w której zginęli wszyscy uczestniczący w niej policjanci.

Ludność wschodnich terenów pogranicza była stale nękana terrorem bandytów. 5 kwietnia 1924 r. banda MUCHY przedostała się przez granicę, wtargnęła do majątku Bereszczyn w gminie gruszewickiej, powiatu nieświeskiego. Po zrabowaniu 14 koni przeszła granicę między słupami nr 885-886 odcinka granicy nr 7, w powiecie nieświeskim pod wsią Cyckowicze.

Głośne były napady band dywersyjnych: 19 maja 1924 r. w Krzywiczach raniono księdza i kilkunastu mieszkańców miasteczka. 3-4 sierpnia 1924 r. banda sowiecka podwieszona do granicy polskiej samochodami Armii Czerwonej wtargnęła do Stołpców. W walkach zginęło 7 policjantów i urzędnik starostwa. 24 września 1924 r. banda sowiecka dowodzona przez komendanta GPU z rejonu Słuck opanowała pociąg relacji Brześć-Łuniniec i znęcała się nad pasażerami. 3 listopada 1924 r. uprowadzono kilka osób z pociągu między Baranowiczami i Brześciem⁴.

W napadach zbrojnych band z wschodniej granicy donosiła prasa codzienna. "Gazeta Warszawska" w nr 207 z 17 kwietnia 1924 r. alarmowała w składzie swoim artykułem: *Gdzie nasze władze bezpieczeństwa?*

Ludność pasa pogranicznego Polski z ZSRR już w końcu 1923 r. wniosła do władz memoriał o zapewnienie spokojnego życia i ochrony przed terrorem bandytów, działających pod opieką, osłoną i w poparciu władz sąsiedniego państwa, który stał się nie do zniesienia⁵.

III

Rząd i odpowiednie władze Rzeczypospolitej Polskiej postanowiły zapobiec wytwarzaniu się nienormalnej sytuacji w dziedzinie bezpieczeństwa ludności żyjącej w pasie pogranicznym przyległym do granicy wschodniej. Temu miał służyć powołany uchwałą Rady Ministrów w pierwszych dniach sierpnia 1924 r. Korpus Ochrony Pogranicza. 20 września 1924 r. zarządzono formowanie KOP.

Postulaty tego zarządzenia stały się podstawą do utworzenia:

- dowództwa KOP;
- 3 dowództw brygady ochrony pogranicza z numeracją od 1 do 3;

4 Głośnym echem odbiły się także krwawe zajścia w rejonie granicy polsko-niemieckiej Prus Wschodnich pod Opaleniem 24 maja 1930, w których w obronie posterunku granicznego zginął polski major. 20 maja 1939 polski posterunek celny w obrębie Wolnego Miasta Gdańska został napadnięty przez uzbrojonych Niemców. 5 sierpnia 1925 zawarto układ polsko-sowiecki o likwidacji zajęć granicznych. 4 i 14 grudnia 1937 Rosjanie sprowokowali incydenty kolejowe pod Zdołbunowem. Rząd Polski wystosował w tej sprawie notę do rządu ZSRR.

5 W tym miejscu godzi się przytoczyć Art. II z umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie, zawartej między RP i ZSRR 18 marca 1921 uroczystie w sali Czarnogłowców o godzinie 20³⁰ w Rydze, ratyfikowanej przez Sejm RP 15 kwietnia 1921; "Obie układające się strony zapewniają sobie nawzajem całkowite poszanowanie suwerenności państwowej i powstrzymanie się od jakiegokolwiek mieszania się w wewnętrzne sprawy drugiej strony, przy czym obie układające się strony postanawiają umieścić w trakcie pokojowym zobowiązanie, iż nie będą one tworzyły ani popierały organizacji mających na celu walkę zbrojną z drugą układającą się stroną, mających na celu obalenie ustroju państwowego lub społecznego strony drugiej, czyniących zamach na jej całość terytorialną, jak również organizacji przypisujących sobie rolę rządu strony przeciwnej. Z chwilą ratyfikacji niniejszej umowy obie układające się strony, zobowiązują się nie popierać cudzych działań wojennych przeciwko drugiej stronie." Ten tekst pozostawiam bez komentarza.

- 10 batalionów ochrony pogranicza z numeracją 1 do 10;
- 10 szwadronów ochrony pogranicza z numeracją od 1 do 10.

Miejscem postoju Dowództwa KOP była Warszawa⁶. W dowództwie działał sztab i odpowiednie służby.

Brygady, ich pododdziały: bataliony, szwadrony oraz ich dowództwa - sformowały pułki piechoty i kawalerii dyslokowane w okręgach korpusów nr II - Lublin, III - Grodno, VI - Lwów i IX - Brześć.

Formowanie brygad OP, batalionów i szwadronów OP nakazano zarządzeniami z dnia:

1. - 1, 2, 3 - brygad, z 20 września 1924 r., Oddz. I Szt. Gen.; objęły one służbę na najbardziej zagrożonych odcinkach granicy z ZSRR; obsadziły one granicę na odcinku województw: 1 - wołyńskiego z siedzibą w Dederkałach, powiecie krzemienieckim; 2 - nowogródzkiego, w powiatowym mieście Wołożynie; 3 - wileńskiego, w Bezzweczcu, gminie i parafii Głębokie powiatu dziśnieńskiego.

2. 4 i 5 brygady, 12-20 batalionów i 12-20 szwadronów, 17 lutego 1925 r., Oddz. I Szt. Gen.⁷ Brygady te miały miejsca postoju: 4 - w mieście powiatowym Kopczyńcach w województwie tarnopolskim; chroniła granicę pasowej długości około 282,5 km + liniowej a Rumunią ok. 33 km, od 1 kwietnia 1925 r., 5 - w Żytyniu, gminy Żabinka, parafii Zbiroga, powiatu kobryńskiego, województwie poleskim, od 1 kwietnia 1925 r.

3. 6 brygady i 21-24 batalionów, 23 lutego 1926 r., a miejscem postoju w powiatowej Wilejce i gminie Niemenczynie województwie wileńskim; objęła straż od marca 1926 swojej linii granicznej: około 351 km = 222 z Litwą i 129 z Niemcami - Prusami Wschodnimi.

W lipcu 1929 r. 6 brygadę KOP zreorganizowano. Utworzono brygadę WILNO, w której skład częściowo weszła 3 brygada. Dowódcą jej był płk Franciszek Korewo - od 23 lutego 1929 r. W styczniu 1931 r. dowództwo brygady objął płk piechoty Stanisław Kruk - Schuster.

KOP przejął od policji granicznej 1 listopada 1924 r. posterunki w niewralgicznych odcinkach granicy z ZSRR i w 1939 r. chronił granic Polski o łącznej długości 2187 km: pasowej 1412 i liniowej 775⁸. Wynosiło to 39,42% granic Polski.

W KOP działało 6 brygad OP i pułków z dowódcami, sztabami i szefami służb. Brygada składała się ze zmiennej ilości pułków, samodzielnych batalionów i szwadronów, których organizacja była zbliżona do jednostek wojskowych. Walczyły tu też ba-

6 Dowództwo miało siedzibę w Warszawie przy ul. Tytusa Chalubińskiego nr 3. Projektował ją architekt Adam Paprocki, 1891-1940.

7 Nazwę Sztabu Generalnego Wojska Polskiego zmieniono 6 sierpnia 1926 r. na Sztab Główny. Od 22 grudnia 1928 był organem pracy Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych (Dz. U. RP nr 79, poz. 4455 z 6 VIII 1926).

8 Ochronę granic pozostałych pełniła Straż Graniczna powołana rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa (Dz. U. RP nr 117, poz. 996 z 1927 r.). Zorganizowana 25 marca 1928 według systemu wojskowego, podlegała ministrowi skarbu (Ustawa z 14 XII 1923 o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych - (Dz. U. RP nr 5 poz. 37 z 1924 r.). Straż Graniczna działała w okręgach: Mazowieckim, Pomorskim, Wielkopolskim, Śląskim, Wschodnim i Zachodnim, Małopolskim - a komendantami okręgowymi. W okręgach były komisariaty, którym podlegały placówki i posterunki. Obowiązywał system ochrony granicy patrolowo-wywiadowczy, czyli opanowania terenu pogranicza siecią patroli, wzajemnie się kontrolujących. Ten system w porównaniu z kordonowym, spełnia swoje zadania siłami mniejszego personelu. Pierwszym komendantem Straży Granicznej był do listopada 1928 r. gen. bryg. Stefan Wiktor Paślawski. Następcą do marca 1939 r. był gen. bryg. Jan Tomasz Jur-Gorzechowski (1874-1948). W 1933/34 stan osobowy Straży Granicznej wynosił 10604 personelu - 10404 niższych i 200 wyższych funkcjonariuszy.

talion szkolny dla kształcenia podoficerów zawodowych, dywizjon żandarmerii, który w sile plutonu pełnił swoje zadania w każdej brygadzie, 10 placówek wywiadowczych dla wzmocnienia bezpieczeństwa i szkoła tresury psów meldunkowych, śledczych. Podstawowymi jednostkami pełniącymi straż były strażnice.

Terytorium przylegające do granicy pasowej z ZSRR długości 1412 km i szerokości 30 km w głąb kraju stanowiło pas nadgraniczny, miało powierzchnię 42 360 km². Stanowiło to 1/9 powierzchni kraju w 1939 r. W jego obrębie utworzono 5 odcinków brygadowych, z których każdy pokrywał się z długością granicy województw. Miały one przeciętnie 282,5 km długości, z średnio 447,6 słupami i odpowiednio odcinki: 1 - 439, 2 - 512, 3 - 390, 4 - 400+51, 5 - 494. Każdy słup był oddalony od siebie średnio o 638 m. 1,56 słupa w przedziale 1 km. W obrębie odcinków brygadowych działały bataliony, były odcinki kompanijne. W odcinku brygadowym było 9 pododcinków strażniczych, które miały średnio 31 380 m długości i 49 słupów (=2235 słupów: 45 odcinków w 5 brygadach). Terytorium pasa pogranicznego sięgającego 30 km w głąb kraju było częścią obszarów dowództwa okręgów korpusów: III-Grodno, IX-Brześć, VI-Lwów.

Brygada ochrony pogranicza składała się ze sztabu i zmiennej ilości batalionów piechoty oraz szwadronów kawalerii. W skład batalionu ochrony pogranicza wchodziły: drużyna dowódcy, drużyna pionierów, pluton łączności, kompania piechoty w zmiennej ilości, pododdział karabinów maszynowych, tabory i warsztaty. Bataliony były formacjami administracyjnie samodzielnymi.

Szwadron ochrony pogranicza składał się z drużyn dowódcy i plutonów kawalerii. Szwadrony podlegały faktycznie bezpośrednio dowódcom brygad.

KOP uzupełniało wojsko. Jego stany liczebne były wysokie, zbliżone do etatów wojennych. Służba kadry zawodowej była regularna według zasad formacji wojskowych i dawała te same uprawnienia. W związku z ciężką służbą graniczną oficerowie KOP, podlegali okresowej zmianie. Powoływani do odbycia służby wojskowej szeregowi byli przenoszeni do KOP: z piechoty po 6 miesiącach, a kawalerii po 1 roku, dla odbycia obowiązku wojskowego. Byli przekazywani szeregowi głównie "narodowości polskiej, w większości pochodzących ze wsi, Polski centralnej i nie analfabeci". Potwierdzeniem tej zasady może być m.in. nabór w 1932 r. szeregowych piechoty do 1 batalionu KOP stacjonującego w Bereźnie, miejscowości w odcinku granicy wschodniej między Polesiem i Wołyniem. W nim służyli powołani przez Powiatową Komendę Uzupelnień w Miechowie 10 marca 1932 r. szeregowcy z miejscowości:

1. Buk

- Stanisław Domagała;
- Stanisław Gurdziel (ur. 8 maja 1908, zm. 24 maja 1989).

2. Cieplice

- Franciszek Migdał ur. 3 grudnia 1908, s. Klemensa i Marianny z Perków;
- Stanisław Perek ur. 21 października 1908, s. Błażeja i Marianny z Kuderów;
- Wincenty Rapacz ur. 25 maja 1908, s. Michała.

3. Gołcza

- Jan Musiał;
- Wojciech Wydmański ur. 11 kwietnia 1908.

4. Jelcza

- Jan Gromadzki ur. 13 września 1908 w Kępiu, parafia Uniejowskiej, s. Jana ur. 1870 - i Łucji z Grelów, rolników w Kępiu, akt nr 72;

- Edward Wydymus ur. 28 lutego 1908 w Jelczy - zm. w czerwcu 1979, akt nr 31/79 USC Harsznica, s. Stanisława i Teresy.

5. Mostek

- Józef Jaźwiec ur. 23 sierpnia 1908, zm. 28 lutego 1989, s. Nikodema i Urszuli z Witosów;

6. Ułina Mała

- Antoni Czesław Makowski ur. 8 czerwca 1907, akt nr 10; zm. 29 listopada 1964, s. Władysława i Feliksy z Filipowskich w Gołyszynie.

7. Ułina Wielka

- Wojciech Galon ur. 28 marca 1908, akt nr 11, zm. 22 lipca 1954 w Trzebnicy, s. Feliksa i Tekli z Żabów;

- Roman Orczyk ur. 13 stycznia 1908 w Imbramowicach - zm. 21 lutego 1972 w Ulinie Wielkiej, s. Franciszka ur. 17 września 1872 w Imbramowicach - zm. 17 listopada 1939 w Ulinie Wielkiej, akt nr 14;

- Jan Żaba⁹ ur. 8 listopada 1908 - zm. 27 września 1996 w Krakowie, s. Jana i Agaty z Rutkowskich.

Szefostwu wywiadu KOP podlegało 9 placówek wywiadowczych z siedzibami w poszczególnych brygadach lub pułkach.

15 lipca 1929 r. gen. bryg. Stanisław Tessaro (24 VI 1891 - 9 III 1933 w Przemysłu), dowódca KOP wprowadził nową organizację wywiadu. Funkcjonowały wtedy placówki wywiadowcze: nr 1 - Suwałki, 2 - Wilno, 3 - Głębokie, 4 - Wilejka, 5 - Stołpce, 6 - Łachwa, 7 - Rokitno (Sarny), 8 - Zdołbuzów, 9 - Czortków.

Aparat wywiadowczy Oddziału II KOP wynosił 238 osób. W połowie 1935 r. w Szefostwie Wywiadu KOP utworzono etat drugiego zastępcy szefa wywiadu dla organizowania sieci wywiadowczej w terenie. Został nim kpt. Henryk Nitecki z placówki wywiadowczej nr 9.

W 1933/34 służbę graniczną pełniło w KOP 5905 wojskowych: 597 oficerów i 5308 żołnierzy. W skład Korpusu Oficerskiego wchodziło:

1. Pułkowników 10: piechoty 6, administracji 3, żandarmerii 1;

2. Podpułkowników 13: piechoty 6, administracji 6, żandarmerii 1;

3. Majorów 37: piechoty 34, administracji 3;

4. Kapitanów 269: piechoty 251, łączności 8, żandarmerii 4; intendenty 5, sanitariatu 1,

5. Poruczników 268: piechoty 259, łączności 3, żandarmerii 1.

Korpus Oficerski KOP stanowił 3,2% Korpusu Oficerskiego Wojska Polskiego, w którym było wówczas 18 585 osób¹⁰.

9 Informacje o powołaniu do służby wojskowej 10 lutego 1932 wymienionych w 1-7 szeregowych i przeniesieniu ich do 1 batalionu KOP w Bereźnie przekazał Z. Sławojowi w lecie 1992 r. Jan Żaba, który był skierowany do 2 batalionu w Ludwipolu, po odslużeniu pół roku w 39 pułku piechoty w Jarosławiu. Służył w 2 drużynie 2 plutonu, 2 kompanii do 9 marca 1934. Bezpośrednim jego przełożonym był por. Stanisław Borczyk (ur. 25 października 1907), z 39 pp. Dowódcą kompanii kpt. Emil Kikinis (ur. 12 stycznia 1897) z 71 pułku piechoty w Chełmie. Z pochodzenia był Litwinem, który zasłużył sobie u żołnierzy na miano: człowiek - dusza.

10 W 1932 r. Polska miała 191 500 żołnierzy skoszarowanych. W każdym z 10 Dowództw Okręgowych Korpusów było po 19 150 żołnierzy, sformowanych w 3 dywizje piechoty i 1 brygadę kawalerii, które miały po 4787 osób. DOK, przez które przebiegał 30 km pas terytorium przyległy do granicy wschodniej miały: powierzchni - 160 755 km² = 43,32% kraju, mieszkańców - średnio 63 osoby/1km², III Grodno 59 389 km² = 15,27%; 48 osób/1 km², VI Lwów 39 497 km²; 98 osób/1 km², IX Brześć 61 869 km² = 15,90%; 45 osób/1 km².

Budżet KOP w 1931/32 wynosił 58 987 509 zł, stanowił 5,52% budżetu wojskowego równającego się 1 067 820 000 000 zł, czyli 37% budżetu państwa wynoszącemu 2 886 000 000 000 zł¹¹. Refundacja dla Ministerstwa Spraw Wojskowych za świadczenia wynosiła 5 812 147 zł, czyli 9,85%.

W Dowództwach Okręgowych Korpusów, których terytoria przylegały do granicy północno-wschodniej stacjonowały dywizje piechoty i brygady kawalerii w miejscowościach: III - Grodno nr 1, 19 Wilno, 29 - Grodno, kawaleria - Białystok, Wilno, VI - Lwów nr 5 Lwów, 11 - Stanisławów, 12 - Tarnopol, kawaleria - Brody, IX - Brześć nr 9 Siedlce, 20 - Baranowicze, 30 - Kobryń; kawaleria - Baranowicze.

Dowódcą KOP od 1930 r. był Jan Kruszewski (ur. 18 czerwca 1888 - zm. 28 marca 1977 we Francji), gen. brygady od 1921; zastępcą dowódcy w 1931-34 - Zdzisław Wincenty Przyjałkowski (ur. 6 października 1892 - zm. 1971), gen. brygady.

W 1932 r. dowódcami byli:

a) brygad

Mikołaj Freund - Krasicki ur. 1 czerwca 1888 - zm. ?;

Stanisław Kolabiński ur. 15 października 1890 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1927;

Stanisław Kruk - Schuster, ur. 25 lutego 1890 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1927;

Wacław Piekarski, ur. 5 czerwca 1893 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1928;

Stanisław Sobieszczak, ur. 17 kwietnia 1891 - zm. ?; starszeństwo od 15 sierpnia 1924;

b) pułków

Piotr Bartak, ur. 12 czerwca 1890 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1928;

Artur Tomasz Maruszewski, ur. 21 grudnia 1886 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1927;

Józef Albin Wiatr, ur. 25 lipca 1889 - zm. ?; starszeństwo od 1 stycznia 1932.

Dowódcy byli oficerami dyplomowanymi piechoty: brygad - pułkownikami; pułków - podpułkownikami.

W 1926 r. dowódcą 1 Brygady KOP był płk Józef Konstanty Olszyna¹²-Wilczyński (ur. 27 lutego 1890), który zginął 22 września 1939 r. w Teolinie pod Sopoćkiniami w województwie wileńskim, zastrzelony przez żołnierza Armii Czerwonej (wraz z adiutantem kpt. Mieczysławem Strzemeskim). W maju 1920 r. był komendantem miasta Kijowa z kwaterą przy ul. Taraszczańskiej nr 23.

Korpus Ochrony Pogranicza wykonał należycie powierzone mu przez władzę zadania. Wystarczy przytoczyć dane statystyczne z pierwszego roku służby po objęciu przez KOP 1 listopada 1924 r. ochroną północno-wschodniej granicy.

Zatrzymano podczas jej przejścia nielegalnego ponad 5 000 osób, odparto 89 zbrojnych band, które usiłowały ją przejść, wytropiono 51 band i zlikwidowano je. W walkach zginęło 18 żołnierzy.

11 Stan etatowy oficerów Wojska Polskiego i płace w 1932 r. przyjęto w budżecie w wysokości 37% przez Sejm RP 6 lutego 1931 po dłuższej rozprawie szczegółowej (Podkomisji Wojskowej) na 10 posiedzeniu.

12 Władza wojskowa dekretem 3279 zatwierdziła zgodnie z ustawą z 11 czerwca 1920 przybrany w Legionach do nazwiska Wilczyński pseudonim: Olszyna płk. Józefowi Wilczyńskiemu, przyjętemu dekretem L 912 (Dziennik Kozaków Wojskowych nr 79, 19 pkt 2648) i uznano go za część dołączoną przed nazwiskiem rodzonym Wilczyński, dekretem L. 3383, pkt 1852, Lp. 2 (Dziennik Personalny nr 40, z 1921 r.).

Napadów bandyckich i rabunkowych w pasie pogranicznym w latach 1924-30 było 96, z tego: 1924-25 - 21, 1925-26 - 32, 1926-27 - 7, 1927-28 - 14, 1928-29 - 7, 1929-30 - 15.

IV

Szczególny powód do chwały ma KOP za pracę dla społeczeństwa. Podejmował on pracę dla miejscowej ludności w każdej dziedzinie, począwszy od niesienia jej pomocy w czasie klęsk żywiołowych, chorób epidemicznych, zwalczania klęsk nieurodzaju, poprzez prowadzenie kursów zawodowych, dokształcanie, prowadzenie praktycznych zajęć w zakresie wykonania prostych aparatów radiowych itp. Wiele pracy wykonał KOP w dziedzinie krzewienia i szerzenia oświaty. W 1935 r. personel oświatowy KOP zrealizował 1608 odczytów, których wysłuchało ponad 114 tys. osób.

Wielce się zasłużyła instytucja tzw. poranków oświatowych, upowszechniająca się dość wyraźnie w większych ośrodkach pogranicza. Były one rodzajem uniwersytetów niedzielnych dla miejscowej ludności. Ośrodków takich było w 1935 r. 21. Przeprowadzono w nich 290 dyskusyjnych zebrań oświatowych.

KOP podnosił kulturę rolną, szerzył ją wśród mieszkańców wsi, niósł bezinteresowną pomoc sanitarną i weterynaryjną, upowszechniał oświatę.

Swoją pracą dla społeczeństwa wyróżniła się brygada KOP. Od lipca 1929 r. wspomagała ona swoją pracą i wkładem pieniężnym wszystkie akcje społeczne, kulturalne i o charakterze państwowym w województwie wileńskim. Zaraz po objęciu dowództwa brygady w styczniu 1931 r. przez płk. Stanisława Kruk - Schustra praca dla miejscowej ludności nabrała rozmachu. Zachęcił on i wezwał oddziały Korpusu do wzięcia udziału w ratowaniu ludności i jej mienia podczas klęski powodzi w 1931 r., która zalała połacie ziemi wileńskiej, poczyniła wiele szkód materialnych i spowodowała dotkliwe straty. Wilia osiągnęła poziom wody 8,5 m. Wody tych rzek zalały miasta Drużę i Dżisnę. W Drużi znalazło się pod wodą 600 domów i budynków gospodarskich, ewakuowano 1657 osób; jednocześnie wybuchł tam dur brzuszny i plamisty. Oddziały KOP dostarczyły ludności namioty i dały schronienie bezdomnym.

Z działalności Funduszu Społecznego Żołnierzy KOP za czas od 1 grudnia 1930 do 30 listopada 1931 r. na powodziach dano 3 450 zł.

Udzielono ludności miejscowej skutecznej pomocy w wypadkach klęsk żywiołowych i pożarów w latach: 1925-26 - 190, 1926-27 - 116, 1927-28 - 134, 1928-29 - 157, 1929-30 - 246 razy.

Przy pomocy żołnierzy batalionów Rokitno i Sejny wzniesiono kościoły w Wojtkowicach na Polesiu i Kaletach na Wileńszczyźnie.

V

W planie osłony kraju przed niespodziewanym natarciem, napadem i wtargnięciem Niemców, jeszcze w marcu 1939 r. przewidziano rozmieszczenie w pobliżu granicy formacji wojskowych. Wtedy też przystąpiono do budowy betonowych bunkrów dla wzmocnienia pozycji obronnej frontu przeciw niemieckiemu. Te działania wspólnie z przygotowaniami wynikającymi z planu operacyjnego obrony "Z", zakładały zmobilizowane w I rzucie w marcu 1939 r. jednostki stopniowo przemieszczać nad granicę zachodnią z przydziałem dla nich odpowiednich zadań. Zaszła zatem konieczność przesunięcia części rezerwowych batalionów KOP z nad granicy wschodniej na zachodnią i południową, z zadaniami wspierającymi obronność kraju.

W bojach obronnych przeciw napastnikowi niemieckiemu we wrześniu 1939 r. uczestniczyły pułki piechoty, pułk kawalerii i batalion forteczny - KO, o łącznej sile równej 2 dywizjom na stopie wojennej (około 20 tys. żołnierzy).

22 marca 1939 r. dowódca centrali KOP w Warszawie rozkazem alarmowym nakazał wysłać kolejną do Żywca batalion z 3 brygady w Berezweczu. Batalion odjechał ze stacji kolejowej Głębokie 23 marca 1939 r. o godz. 4⁰⁰ rano. Do Żywca przybyły także bataliony KOP z brygad: 2 z Wołożyna i 6 z Wilejki. Utworzono z nich 2 pułki Strzelców Górskich KOP.

Pułk KOP "Stryj" w składzie 24 dywizji piechoty, która miała stałe miejsce postoju w Jarosławcu w DOK X Przemyśl, walczył nad Dunajcem. Bój ten, w którym dywizja uległa 7 września, stoczono przed ukończeniem koncentracji z niekompletną piechotą bez artylerii dywizyjnej. Miała 60% swojego etatowego stanu wojennego.

Zacięty opór, stawiały czoło potęgde najeźdźczej ze wschodu, bataliony KOP w walkach poleskich w obrębie terytorialnym Dowództwa Okręgu Korpusu IX Brześć, z 5 brygady, w składzie dywizji dowodzonej przez gen. Wilhelma Orlika-Rückemannd, dowódcę KOP. Granicy w pasie terytorialnym DOK VI Lwów Podola, dzielnie bronił pułk KOP pod dowództwem ppłk. Marcellego Kotarby. 3 batalion 4 brygady KOP z Kopczynic w składzie 165 pułku piechoty wykonywał swoją powinność pod dowództwem ppłk. w s.s. Stanisława Trzebuni, szefa bezpieczeństwa Zakładów Południowych w Stalowej Woli¹³. Oddziały KOP walczyły w składzie Samodzielnej Grupy Operacyjnej POLESIE pod dowództwem gen. Franciszka Kleeberga. Żołnierze KOP walczyli w obronie Rejonu Umocnionego HEL. Te udokumentowane, godne zapamiętania działania Korpusu Ochrony Pogranicza zapewne nie są jedynymi, którymi poszczycić się on może w służbie Polsce.

Fot. 1. Dowódca gen. dyw. Henryk Minkiewicz w otoczeniu dowódców brygad KOP i swojego sztabu (przedruk: *X-lecie Polski Odrodzonej*, Kraków 1928).

13 Symbolicznego ścięcia jednego drzewa, w puszczy należącej do wsi Pławo, pod budowę w ramach KOP-u Zakładów Południowych nazwanych Stalową Wolą dokonał 20 marca (sobota) 1937 r. gen. brygady Waław Scaevola-Wieczorkiewicz, dowódca DOK X Przemyśl.

Fot. 2. Gen. Stefan Paślowski (fot. ze zbiorów Muzeum Niepodległości).

Fot. 3. Patrol KOP-u na rzece pogranicznej

(Przedruk: *X-lecie Polski Odrodzonej*, Kraków 1928).

Fot. 4. Zakładanie linii telefonicznej na terenie jednego z batalionów KOP-u.